

Konsten i skolorna kring förra sekelskiftet

Författare:

Per Hedström

Idéerna om konstens betydelse för samhället var en av orsakerna till det allmänna genombrottet för den offentliga konsten i Sverige kring sekelskiftet 1900. Nu fanns ekonomiska möjligheter för påkostade nya byggnader i landets större städer – banker, teatrar, krogar och skolor uppfördes i en omfattning som saknade motstycke i historien. Skolorna smyckades med konst av framträdande konstnärer och läroböckerna illustrerades med reproduktioner av kända konstverk.

År 1900 publicerade Ellen Key *Barnets århundrade*, en bok som skulle göra henne berömd även utanför Sveriges gränser. Det var förstås det nya århundradet – 1900-talet – som Key syftade på i sin titel. Under 1900-talet skulle barnen få en bättre skola, bättre hemförhållanden, en bättre värld. I Ellen Keys vision spelade konsten och skönheten framträdande roller: ”Att dana en i yttre liksom i inre mening vacker värld för barnet att växa i” skulle bli den framtida uppfostrans mål. I skolbyggnaden skulle arkitektur och konstnärlig utsmyckning bilda en tilltalande helhet. Det var viktigt att konsten i skolan hade beröringspunkter med barnens egen tillvaro. Konst som skildrade barnens liv, men också arbetsliv, hemmiljöer och djur och natur passade bra i skolmiljön.

Ellen Keys böcker, artiklar och föreläsningar om ett demokratiskt kulturliv där konsten var tillgänglig för alla fick stort genomslag. Hon var emellertid inte ensam om att i Sverige arbeta för att sprida konsten och konstintresset i samhället. Idéer som liknade Keys formulerades av Carl G. Laurin i den lilla skriften *Konsten i skolan och konsten i hemmet*, och konstpedagogiska frågor diskuterades av ledande pedagoger som Alfred Dalin och Emil Hammarlund.

Idéerna om konstens betydelse för samhället var en av orsakerna till det allmänna genombrottet för den offentliga konsten i Sverige kring sekelskiftet 1900. En viktig förutsättning var förstås också industrialiseringen av landet. Nu skapades ekonomiska möjligheter för påkostade nya byggnader i landets större städer – banker, teatrar, krogar och skolor uppfördes i en omfattning som saknade motstycke i historien. I de här nya byggnaderna gavs ofta plats för konstnärliga utsmyckningar.

En påfallande stor del av de fasta konstnärliga utsmyckningarna i Sverige utfördes i skolor. År 1897 bildades på Carl G. Laurins initiativ Föreningen för skolornas prydnad med konstverk, en förening som arbetade med att sänka konstverk till skolor. Föreningen ändrade några år senare namn till det kortare Konsten i skolan.

Varför var det då så viktigt att få människor att omge sig med och intressera sig för konst? En allmänt omfattad föreställning var att människan förädlas av konsten. Vägen till det sanna och det goda går via det sköna. Den goda konsten är god inte bara i estetisk mening utan även i etisk. Ett uppövat sinne för skönheten leder till ökad motvilja mot det fula, smutsiga och råa. Om skolbarnen lär sig att uppskatta det sköna

lär de sig samtidigt att förstå värdet av att utföra goda handlingar och att tala sanning. Barnen blir renligare och mer ordningsamma. Att ägna sig åt konst var också att ägna sig åt en sund form av njutning. Människans njutningslystnad behövde således inte få utlopp i osunda njutningar som exempelvis alkoholkonsumtion.

Bildkonsten i skolorna kunde naturligtvis också påverka genom sitt innehåll. Det var knappast en slump att konsten i skolorna ofta fick ett starkt betonat nationellt innehåll och att den gärna visade upp idealiserade barn och ungdomar.

De två tidigaste riktigt omfattande skolutsmyckningarna, båda i Göteborg, har historiska ämnen. De bekostades av den kände grosshandlaren och mecenaten Pontus Fürstenberg. Dekorationerna i Göteborgs realläroverk, som endast var öppet för pojkar, fullbordades 1888. Utsmyckningarna utfördes av målaren Reinhold Callmänder och skulptören Carl August Söderman. Programmet för utsmyckningen hade formulerats av skolans arkitekt Hans Hedlund. Idag heter skolan Schillerska gymnasiet. Den andra utsmyckningen är mer känd. Den utfördes av Carl Larsson ett par år senare i trapphuset i Nya Elementarläroverket för flickor, nuvarande Engelbrektsskolan.

I realläroverket bestod bildprogrammet dels av en serie målningar med fornnordiska motiv, dels av ett antal porträtt av berömda historiska män med anknytning till Göteborg. Just porträtt och porträttserier kom att spela en viktig roll i de svenska skolutsmyckningarna. Det viktigaste skälet till porträttens popularitet i utsmyckningarna var nog föreställningen att en avbildning av en framstående och förebildlig person hade ett gott inflytande på betraktaren. Carl Larssons flickskoleutsmyckning skildrade den svenska kvinnans historia från stenåldern till samtiden. Också här fanns ett antal porträtt av historiska personer.

I utsmyckningarna som senare följde ersattes i allmänhet det historiska innehållet med ett samtida. Inom bildkonsten hade de historiska motiven sedan länge haft som främsta uppgift att visa föredömliga personer som utför föredömliga handlingar. Det rörde sig då om kända historiska hjältar. I skolutsmyckningarna under perioden 1900-1940 handlade det oftare om att presentera anonyma samtida personer, och främst unga människor, som föredömen. Barn och ungdomar visades upp som flitiga, skötsamma och prydliga förebilder sysselsatta med exempelvis läsläsning, friluftsliv och idrott.

Bilderna av barn och ungdomar som idrottar och idkar friluftsliv är tydligt kopplade till idrottsrörelsens och friluftsrörelsens genombrott vid denna tid. År 1892 bildades Friluftsrörelsen under namnet Föreningen för skidlöpnings främjande i Sverige. Organisationen hävdade att ett skidåkande folk var patriotiskt och fysiskt starkt, och därmed väl ägnat att såväl bygga det framväxande industrisamhället som att försvara nationen. Friluftslivet var samtidigt viktigt som motmedel till det osunda stadslivet.

Ett annat vanligt motiv i utsmyckningarna blev det svenska landskapet. Det tidigaste exemplet är prins Eugens *Den ljusa natten* (1899) i ljusgården i Norra Latin i Stockholm. När prinsen några år senare utförde landskapsmålningen *Sommar* i aulan i samma skola skapade han en modell som skulle komma att tillämpas i en rad utsmyckningar. Målningen är placerad på aulans fondvägg, bakom podiet. Placeringen erinrar starkt om en altartavlans placering i en kyrka. Men på altartavlans plats finns alltså inte någon traditionellt kristen bild, utan ett mellansvenskt sommarlandskap.

Nu var det trots allt inte så att den fosterländska naturen helt konkurrerat ut kristendomen i de svenska läroverken kring förra sekelskiftet. Skolaulorna användes fortfarande som plats för morgonbönen, men också för salsskrivningar och för en rad aktiviteter för allmänheten som konserter och möten. Sannolikt uppfattades landskapet som ett relativt neutralt motiv som kunde fungera som bakgrund för olika typer av evenemang.

Men landskapsbilderna i skolorna kan samtidigt sägas vara bärare av en rad idéer som kring sekelskiftet 1900 förknippades med den svenska naturen. Naturen som estetisk och ekonomisk resurs blev nu kärnan i den svenska nationalismen. Tidigare under 1800-talet hade nationalismen främst varit tillbakablickande och byggt på den nationella historien. Vid sekelskiftet spreds också föreställningen att svenskarnas kynne i ovanligt hög grad präglas av en stark känsla för hemlandets natur. Landskapsmålningarna i skolorna kan därför uppfattas som en hyllning till det typiskt svenska och som en uppmaning till eleverna att känna vördnad inför den svenska naturen. Kanske var detta särskilt viktigt i en tid då den stora emigrationen blivit ett nationalekonomiskt problem. Om skoleleverna kunde förmås att tycka om sin hemmiljö skulle de kanske som vuxna bli mindre benägna att lämna landet.

Det mest karakteristiska motivet i de svenska skolutsmyckningarna blev nog ungdomar på botanisk exkursion. Motivet gav en möjlighet att kombinera bilder av det svenska landskapet med bilder av ungdomar som ägnar sig någonting som var både nyttigt och lärorikt. Ungdomarna vistas i den friska naturen samtidigt som de lär sig sin naturkunskapsläxa. Växtsamlandet var dessutom en del av ett nationellt historiskt arv. De botaniserande ungdomarna kunde ju faktiskt ses som sentida lärjungar till den världsberömda Linné.

De motiv och det nationalistiska grundinnehåll som dominerade skolutsmyckningarna kring sekelskiftet 1900 levde kvar i utsmyckningarna från 1930- och 1940-talen. Landskapsbilder och bilder av ungdomar som idrottar och samlar växter skapades då fortfarande i aulor och trapphus. Men under 1930-talet kom samtidigt flera av de föreställningar som låg till grund för sekelskiftets konstpedagogiska optimism att ifrågasättas. Det ansågs inte längre självklart att konsten hade någon större förmåga att förädla människan.

I slutet av 1940-talet sjönk intresset för att skildra idealiserade och förebildliga gestalter i den offentliga konsten överlag. Säkert har den här förändringen en del att göra med den propagandakonst som skapades i Hitlers Tyskland och Stalins Sovjet. Konsten i ett demokratiskt land kunde inte gärna tala ett språk som påminde om diktaturernas konst. I västvärlden kom efter kriget den nonfigurativa konsten att få sitt stora genombrott i det offentliga rummet. I Sverige kan Lennart Rodhes nonfigurativa *Trappans tema* få exemplifiera den här förändringen. Målningen, som utfördes i Nya Elementarläroverket i Ängby, består av rytmiskt arrangerade former och ytor. Nu var det för alltid slut på nationalromantik och hyllningar till den sunda och flitiga ungdomen. Den rena formen hade tagit över.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikeltitel, www.lararnashistoria.se, 2010.